

SOMLÓ BÓDOG: *GONDOLATOK AZ ELSŐ FILOZÓFIÁRÓL* (FORDÍTOTTA, A KÍSÉRŐTANULMÁNYT, A JEGYZETEKET ÍRTA ÉS A GLOSSZÁRIUMOT ÖSSZEÁLLÍTOTTA: PETHŐ SÁNDOR) (BUDAPEST: KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM – L'HARMATTAN KIADÓ 2021) 152.

<https://doi.org/10.51783/ajt.2023.2.07>

„*Trouble with Classicists*”; a jog interdisziplináris jelenségei iránt fogékony-ságot mutató olvasó evidenciával asszociál Lou Reed és John Cale dalára, amely az Andy Warhol emlékére készített albumon (*Songs For Drella*, Sire 1990) kapott helyt. Baj van a klasszikusokkal – ezzel a címmel képezhető le egyúttal a hazai jogbölcséletben gyakran elhangzó álláspont, amely szerint napjainkban a kutatások, amennyiben még beszélhetünk egyáltalán kutatásokról, mintha megálltak, leragadtak volna a klasszikusok tanulmányozásánál, mintha körülöttük egy permanens körforgás lenne észlelhető.

Ez a felvetés első megközelítésben nem nélkülöz minden alapot. A jelen recenzió tárgyát képező Somló Bódog-kötet, a „Gondolatok az első filozófiáról” (a továbbiakban: *Első filozófia*)¹ egyik méltatója, Szabadfalvi József, helyesen utalt arra, hogy a magyar jogbölcséleti gondolkodás történetét tekintve Somló Bódog személye és munkássága iránti érdeklődés a legjelentősebb és egyben a legtöretlenebb, szem előtt tartva az utóbbi évtized ez irányú publikáció-

it.² Percz László könyvismertetőjében hívja fel a figyelmet a Somló-recepció fontos összetevőjére, az ismeretlen-elfeledett szövegek kiadására.³ Példaként emeli ki a jogfilozófus Takács Péter munkáját, aki, Percz megfogalmazásával élve, „bámulatos filológiai akribiával” állította össze és bocsátotta közre 2016-ban Somló kéziratban és jelentős részt töredékben maradt állambölcséleti monográfiáját.⁴ E folyamatba illeszkedik a recenzeált kötet, amely Somló Bódog szövegein túlmenően a fordítói előszót, a Moór Gyula által jegyzett 1925-ös kiadói előszót, Pethő Sándor nagy volumenű tanulmányát és egy glosszáriumot tartalmaz.

Gedanken zu einer ersten Philosophie címmel jelent meg 1926-ban Somló Bódog posztumusz műve a Walter de Gruyter & Co. (Berlin und Leipzig) kiadónál. A szöveg fordításának alapját ez

² SZABADFALVI József: „Somló Bódog posztumusz művének magyar fordítása”, *Jogtudományi Közöny* 2022/6. 252–255., lásd e tanulmány 2. számú lábjegyzetében felsorolt irodalomjegyzéket.

³ PERCZ László: „Somló Bódog: Gondolatok az első filozófiáról”. *Magyar Tudomány* 2023/5. 276., <https://doi.org/10.1556/2065.184.2023.5.12>.

⁴ *Állambölcséleti töredékek. Somló Bódog írásai és hátrahagyott jegyzetei egy megírni tervezett Állambölcséletből*. A szöveget sajtó alá rendezte és a kötetet szerkesztette Takács Péter (Budapest: Gondolat 2016).

¹ SOMLÓ Bódog: *Gondolatok az első filozófiáról*. Fordította, a kísérőtanulmányt, a jegyzeteket írta és a glosszáriumot összeállította: Pethő Sándor (Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem–L'Harmattan Kiadó 2021).

a kiadás képezi, amely az Országgyűlési Könyvtár szerzői életművek alá rendezett digitalizált gyűjteményében bárki számára könnyen elérhető.⁵ A kötet utóhatásait kutatva érdekes lehet, hogy a de Gruyter kiadó 2019-ben reprint változatban, majd egy évvel később, Somló Bódog halálának centenáriumán, e-könyv formájában is megjelentette a művet.⁶

Fordításról lévén szó, igen érdekes magát a fordítás folyamatát bemutató előszó. A fordító előtt állt kihívásokat, technikai vonatkozásokat perszonalizálja annak a három évtizedet átfogó viszonynak a bemutatása, amely Pethő Sándort a műhöz fűzi. Bárki számára, aki írt, lektorált vagy professzionális szinten dolgozott szövegek szerkesztésével, ismerősnek tűnhet és empátiával olvashatja azt a fordítói küzdelmet, amelynek „első felvonása” egy (természetesen elkallódott) kézzel írt változattal indul. Szinte halljuk fülünkben a mechanikus írógép kopogását, amely az újabb készülék szövegváltozatot állítja elő, hogy majd hasonló sorsra jusson, mint az előző, akárcsak a később, már számítógéppel lemezre mentett szövegfordítás, amelynek fátumát a demagnetizálódás okozta. A kötetben olvasható fordítás így Pethő negyedik szövegváltozata, amelynek elkészülte a koronavírusjárvány következtében bevezetett korlátozások idejére datálható. A fordítás minőségéhez, a többszörösen rétegzett, nehézkes komplex szöveg megértéséhez a fordító lektor személye, Erdélyi Ágnes járult hozzá, aki nevéhez Max

Weber, Ludwig Wittgenstein „magyarítása” is kapcsolódik. Üdvözlendő a kötet végén található „Glosszárium”, amely Somló legfontosabb terminusait és a fordításban szereplő magyar megfelelőit tartalmazza. A fordítói-szerkesztői szándék egy megjegyzést kíván az olyan kifejezések tekintetében, mint pl. „*Die Aussage*” vagy „*Der Satz*”, amely fogalmaknak több, árnyaltabb fordítása is ismert; mindkettő esetében helytálló értelmezés lehet a „tétel”, „nyilatkozat”, „kijelentés”. Ugyancsak szükség mutatkozott volna egy záró nyelvi lektorálásra is, amely kiszűrte volna a vélhetően elütésből származó hibákat; ilyen pl. a Kanalfahrt/Ozean-metaphora idézetében az „*unwiederrufflich*”, amely helyett az „*unwiderrufflich*” a pontos kifejezés.⁷

Az „Első filozófia” német megjelenéséhez Moór Gyula írt előszót 1925-ben (a továbbiakban: Előszó), amely rövid életrajzi áttekintést, Somló tudományos tevékenységének összefoglalását és a mű akkor, általa ismert keletkezéséről és a kiadásáról szóló ismereteket tartalmazza.⁸ Somló életművének megítélését, két tudományos korszakának elhatárolását itt, az Előszóban fogalmazza meg Moór: „Az *első* korszakban Somló *Herbert Spencer* hatása alatt állt, és tudományos érdeklődése elsősorban szociológiai kérdésekre irányult. A *második* szakaszban a *kanti* filozófia alapjára helyezkedett, és tudományos érdeklődése a *jog alapfogalmai*, valamint – egyre növekvő mértékben – a *filozófiai* problémák felé fordult”.⁹ A helyes jog problematikája vezette Somlót tudományos

⁵ Elérhető: Somló Bódog – Életrajz, munkásság, <https://konyvtar.parlament.hu/web/orszaggyulesi-konyvtar/somlo-bodog>.

⁶ Felix SOMLÓ – Julius MOÓR: *Gedanken zu einer ersten Philosophie* (Berlin – Boston: De Gruyter 1926), <https://doi.org/10.1515/9783111479354>.

⁷ SOMLÓ (1. l.) 72. sz. lábjegyzet.

⁸ MOÓR Gyula: „A kiadó előszava” in SOMLÓ (1. l.) 13–24.

⁹ MOÓR (8. l.) 14. A kurzíva szedett részek Moór kiemelési.

gondolkodásában az etika és a filozófiai értéktan alapkérdéseire, valamint az igazságérték problémája kapcsán kibontakozó ismeretelméleti vizsgálódások területére és ennek okán Moór megítélése szerint az *Az érték problémája* című írás tekinthető az „Első filozófia” mellett Somló Bódog legjelentősebb filozófiai művének.¹⁰

Az Előszó mindazonáltal nem helyezi pontosan rendszerbe Somló filozófiai munkáját; Moór megközelítésében az „Első filozófia” olyan általános filozófiai problémák kérdéseivel foglalkozó mű, amely köztes helyet foglal el a „*Juristische Grundlehre*” és a filozófiai munka folytatásának szánt „*Grundlegung zur Ethik*” között. Idézi Somló naplóbejegyzéséből azt a páratlan szellemi teljesítményt, amely szerint a szerző 1916. október 7-én fejezte be a napjainkban *opus magnum*ként elismert „*Juristische Grundlehre*-t” és még aznap belekezdett – „voltaképpen csupán e tanulmányok folytatásaként” – egy etika előtanulmányaiba.¹¹

Pethő Sándor közel ötven oldal terjedelmű kísérőtanulmánya – tükrözve szerzője három évtizedes mély tárgyi ismeretanyagát, Somló posztumusz szövegének mai befogadását jelentős mértékben segítve elő – méltó és egyenrangú dialóguspartnere Moór Gyula 1925-ben írt, előszóként jegyzett bevezető írásának.¹² Helyesen írja Szabadfalvi recenziójában, hogy a kísérőtanulmány feltétlen érdeme, hogy Pethő kivételes alaposággal tekinti át a somló mű keletkezésének körülményeit, illetve mind a mai napig

tartó hazai fogadtatásának folyamatát. A recepciótörténet minden lényeges elemének számbavétele mellett részletesen foglalkozik a somló szöveg sajátos belső struktúrájával, filológiai mélységű értelmezésével.¹³ Pethő megállapításával, amely szerint „[a] Gedanken ránk maradt formájában minden részkonzisztenciája ellenére is egészében töredék, nem »nagyban-egészében elkészült« és még kevésbé »majdnem kész« mű”, a recenzens egyetért.¹⁴

A tanulmány jelentősége, hogy túlmutat a somló életmű hagyományos két korszakra osztó értelmezésén, az ún. „kétkorszak-teórián”, amely nagymértékben, de nem kizárólag Moór megállapításain alapul és Somló életművének halála utáni magyar recepcióját kezdetben döntően Moór Somlóról szóló írásai irányították.¹⁵ A naplóbejegyzések alapján Pethő felvázolja Somló intellektuális és kutatói pozíciójának újradefiniálását, gyors és radikális fordulatát a filozófiai problémák iránt. A változás két végpontját kronológiai szempontból két Somló-naplójegyzet jelöli ki. 1914 karácsonyán még jogfilozófiatörténeti programban gondolkodott, az 1917-ben felvázolt kutatási tervében viszont a jogfilozófia nem is szerepel. A „*Juristische Grundlehre*” befejezése után Somló tudományos identitását a filozófia felől fogalmazza meg, ezért Pethő szerint nem jogosulatlan, ha az utókor is ennek fényében tekint rá.¹⁶ A körvonalazódó új filozófia a tiszta és a gyakorlati ész viszonyának újragondolása mentén alakul, amelynek főszerep-

¹⁰ MOÓR (8. lj.) 19.

¹¹ MOÓR (8. lj.) 23.

¹² PETHŐ SÁNDOR: „A tetszhalott mű utóélete. Somló Bódog és a *Gedanken zu einer erster Philosophie*” in SOMLÓ (1. lj.) 103–149.

¹³ SZABADFALVI (2. lj.) 255.

¹⁴ Szabadfalvi ugyanerre a megállapításra jut, lásd (2. lj.) 255.

¹⁵ PETHŐ (12. lj.) 109.

¹⁶ PETHŐ (12. lj.) 113.

lője Kant, majd Fichte lesz, a jogfilozófia területének elhagyásával.¹⁷ Pethő ezt megerősítve utal rá, hogy sem a kortárs vagy az éppen akkortájt klasszikussá érő filozófiai olvasmányok – Schopenhauer, Husserl, Scheler, Nietzsche, Bergson, Croce –, sem a természettudomány és az elméleti matematika iránti élénk érdeklődés nem utal arra, hogy Somló azt tervezte volna, hogy visszatér a jogfilozófiához.

Mai kifejezéssel élve, Somló esetében egy tudatos, átgondolt pályamódosításról beszélhetünk és az „Első filozófia” megítélése immáron nem vagy nem kizárólag csak a jogbölcselet, hanem a tágabb, interdiszciplináris kutatások (pl. az egyetemes filozófiatörténet, jog és irodalom) felőli megközelítés okán is érdekes lehet. Ebből az aspektusból elegendő utalni arra, hogy a neokantianizmus, a kanti irányelvek az „Első filozófia” keletkezése idején, egészen az 1920-as évekig meghatározók maradtak a német nyelvű, sőt az egész modern filozófia számára. Martin Heidegger, Ernst Cassirer korabeli munkái, sőt Ludwig Wittgenstein *Tractatusa* is a kanti kérdésfeltevések jegyében születtek. El lehet játszani azzal a gondolattal, hogy milyen érdekes összehasonlító elemzés tárgyát képezhetné az 1918-ban írt, de 1921-ben megjelent „Logikai-filozófiai értekezés” és az „Első filozófia”. A somlói szöveg nyelvi, nyelvfilozófiai dimenzióival a kísérőtanulmány nem foglalkozik kellő részletességgel, mindössze utalást tesz arra, hogy Somló elutasítja a fogalmakból kiinduló filozófiát, szembeállítva a mondatfilozófiával (*Satzphilosophie*).¹⁸ Somló megfogalmazása szerint: „A fel-

tétlen érvényességre támasztott igény tehát mindig egy feltétel nélkül érvényes *mondat* után kiált. A filozófia nem lehet fogalomfilozófia, csakis mondatokban megfogalmazott filozófia. A mondatok viszont vagy kijelentések, vagy követelmények.”¹⁹ A német eredeti szöveg szerint: „*Jeder Anspruch auf unbedingte Geltung ruft also nach einem unbedingt geltenden Satze. Philosophie ist nicht als Begriffs-Philosophie, sondern nur als Satz-Philosophie möglich. Sätze sind aber entweder Aussagen oder Forderungen.*”

Ezen az úton jutunk el Wittgensteinhez, aki szerint: „3.141 A kijelentés nem szavak halmaza (Ahogy a zenei idézetek sem hangok halmaza). A kijelentés tagolt.”²⁰ A német szövegváltozat még közelebbi hasonlóságot mutat Somlóhoz: „*Der Satz ist kein Wörtermisch – (Wie das musikalische Thema ist kein Gemisch von Tönen). Der Satz ist artikuliert.*”²¹

Pethő kísérőtanulmányának alapossága és pozitívumai ellenére nem tisztázza azt az ellentmondást, amely a mű címéhez kapcsolódik a hazai szakirodalomban. Számos tanulmány, de az Internetes Jogtudományi Enciklopédia is, az „Első filozófia” hivatalos címének részeként tünteti fel a „*Prima Philosophia*” elneve-

¹⁹ Somló szövegbeosztása szerinti 11. szakasz. [Sem a teoretikus érznek, sem a gyakorlati érznek nincs primátusa.] SOMLÓ (1. l.) 37.

²⁰ Ludwig WITTGENSTEIN: *Logikai-filozófiai értekezés (Tractatus Logico-Philosophicus)* Második javított kiadás [ford.: MÁRKUS György] (Budapest: Akadémiai 1989).

²¹ Ludwig WITTGENSTEIN: *Tractatus Logico-Philosophicus. Logisch-philosophische Abhandlung* (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag 1963). Megjegyzendő, hogy a fordítás során a „Der Satz” többértelmű jelentésére utalást lehetett volna tenni a Glosszáriumban.

¹⁷ Lásd a *Kanalfahrt/Ozean* metaforát, PETHŐ (12. l.) 114.

¹⁸ PETHŐ (12. l.) 129.

zést.²² Bár Somló naplóbejegyzése tesz erre utalást²³, azonban a végleges változatban csak Somló előszavában merül fel a latin terminológia Descartes kapcsán.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az „Első filozófia” magyar nyelven közölt szövege és a kísérőtanulmány remélhetőleg új irányokat jelölnek ki mind a hazai Somló-kutatásoknak, somlói életmű egészének monografikus feldolgozásához, mind a jogbölcselet határterületeinek kutatói számára. Másfelől a mű megjelenése ráirányíthatja a figyelmet a Somló Bódog jogbölcseleti élet-

művének csúcspontját jelentő „*Juristische Grundlehre*” hazai, mostoha, utóéletére is, hiszen amíg Németországban három kiadást, az Amerikai Egyesült Államokban egy reprint kiadást²⁴ ért meg a mű, addig magyar nyelven jelenleg csak szemelvényekben férhet hozzá az érdeklődő olvasó.²⁵ Somló fő művének magyar nyelven, teljes terjedelemben történő megjelentetése a hazai jogtudomány egyik régi kívánalma. És úgy tűnik, a klasszikusokkal sincsen baj.

Munkácsi Péter*

²² „Művének lelkes fogadtatása később arra ösztönözte, hogy hasonló alaposággal kidolgozza jogi értékét. Ennek előfeltételeként hozzálátott egy önálló filozófiai alapvetés – ismeretelméleti megközelítés - kidolgozásához, melyre a későbbiekben fel lehetett volna építeni egy tudományosan megalapozott jogi értéktant. Korai halála megakadályozta vállalt feladatának elvégzését. Hátramaradt kéziratok – töredékes formában – 1926-ban *Prima Philosophia* címen jelent meg.” SZABADFALVI József: „Jogbölcseleti gondolkodás Magyarországon” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): *Internetes jogtudományi enciklopédia* (Jogbölcselet rovat, rovat szerkesztő: Szabó Miklós) <http://ijoten.hu/szocikl/jogbolcseleti-gondolkodas-magyarorszagon> (2019) [26].

²³ 1918. október 4-én ezt írja naplójába: „Filozófiai eredményeim összefüggő lejegyzése Prima philosophia, avagy a feltétlenről szóló tanítás mint filozófiai alaptudomány címmel.” idézi MOÓR (8. l.) 23.

²⁴ Felix SOMLÓ: *Juristische Grundlehre* (Leipzig: Verlag von Felix Meisner 1917; második kiadás: 1927; reprint kiadás: Aalen Scientia Verlag 1973; az USA kiadás: Lexington: University of Michigan Library 2013).

²⁵ SOMLÓ Bódog: „Jogi Alaptan” [ford. SAJÓ András és SÁNDOR Tamás] in VARGA Csaba (szerk.): *Modern polgári jogelméleti tanulmányok* (Budapest: MTA Állam- és Jogtudományi Intézete 1977), 45–61.; SOMLÓ Bódog: *Jogbölcselet*. Somló Bódog egyetemi ny. r. tanár Jogi Alaptan című műve nyomán (Budapest: Grill Károly Könyvkiadója 1920), 133. Újranyomva: SOMLÓ Bódog: *Jogbölcselet. A Juristische Grundlehre kivonata*, TAKÁCS Péter (szerk.), a jegyzeteket írta: TAKÁCS Péter és ZÓDI Zsolt (Miskolc: Bíbor 1995).

* Doktorjelölt, ELTE ÁJK, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3.; E-mail: pmunkacsi@yahoo.co.uk.